

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ
2006

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ "ΕΙΔΩΛΩΝ,"*

Σ' αυτήν άπάνω κάτω την κατάσταση βρισκότανε ή θεωρία του γλωσσικού μας ζητήματος, με όλο το ξεσπάθωμα του Βερναρδάκη, κάθε άλλο παρά πού «έπνεε τά λoίσθια» ό λογιωτατισμός, όπως έγραφε μερικά χρόνια πριν (στά 1879) ό Βαλαωρίτης στό Ροΐδη, ίσα-ίσα δέν είχε ποτέ ίσως άλλοτε τόσο άφηνιάσει, όταν, με την εύκαιρία του μαζέματος σέ τόμο μερικών του «σκαλαθυρμάτων», άποφάσισε, πλατειά κάπως και ξεκάθαρα, κινώντας άπό την πείρα του τή λογοτεχνική και τις μακρές και επίμονές του μελέτες, νά πει τή γνώμη του για τό γλωσσικό ζήτημα ό Ροΐδης. Τό πρώτο αυτό, σημαντικό για τις γλωσσικές του ιδέες, γραφτό του Ροΐδη, γραμμένο σέ τόνο ζωηρό μανιφέστου, είναι ό «Πρόλογος» των «Παρέργων». Ουσιαστικά, και στον «Πρόλογο», δέν ιστορεί ό Ροΐδης παρά ό,τι είχε ιστορήσει και καμιά είκοσιπενταριά χρόνια πριν, σέ ένα άλλο πρόλογο, τον πρόλογο του «Όδοιπορικού», τό δράμα του Έλληνα λογοτέχνη πού δέν έχει όργανο τής άνθρωπιās, δουλεμένο και όμοιόμορφο, για νά έκφραστεί, για νά πει και τά νοήματα πού συνθέτει ό νοός και τά όσα νιώθει νά σαλεύουνε στην ψυχή του. Πραγματικά, τώρα στον πρόλογο αυτό, όπως και τις πιο πολλές φορές πού έγραψε για τή γλώσσα, σά λογοτέχνης κυρίως άντικρύζει τό γλωσσικό ζήτημα ό Ροΐδης, θέλει νά δείξει τί φοβερό πρόβλημα για τό λογοτέχνη είναι ή διγλωσσία, αλλά και νά πει, όπως θά τό επαναλάβει τον ίδιο εκείνο χρόνο, στό Χατζιδάκη, και όπως θά τό τονίσει και ό Ψυχάρης στό «Ταξίδι», ότι για τή γλώσσα μπορούν νά μιλούν όχι οι «νεκροσκόποι», («οί Έργον Έχοντες ν' ανατέμνωσι τάς νεκράς γλώσσας»), οι «γραμματοδιδάσκαλοι», — οι «γραφοδιφήδες», καθώς θά τους πει ό Ψυχάρης, — παρά οι λογοτέχνες, γιατί αυτών καθημός και μεράκι και βάσανο καθημερινό, και τό μισό τής άξίας τους και όλη τους ή άξία είναι ή γλώσσα, γιατί αυτοί, άπό τον καθημερινό τους άγώνα με την έκφραση, μαθαίνουν τί είναι και τί δέν είναι σέ θέση νά έκφράσει ή γλώσσα πού γράφουν.

Δέν άντικρύζει όμως μονάχα σά λογοτέχνης τό πρόβλημα τής γραφτής γλώσσας μας ό Ροΐδης, τό άντικρύζει και σαν έπιστήμονας, νηφάλια, άπροκατάληπτα, έτσι όπως του τό παρουσίασε ή μελέτη, προσπαθεί νά δει τό άνεκατόγλωσσο, ουσιαστικά δηλαδή άγλωσσο έθνος, και μες σ' αυτό οι ποιητές, οι τεχνίτες του λόγου, εκείνοι πού έκφράζουν την ψυχή του και πού τό κάνουν νά βλέπει, σά σέ καθρέφτη, στό Έργο τους, τί πραγματικά είναι, σέ ποιά γλώσσα πρέπει νά γράφουν· και άντικρύζει άκόμα, τό σχεδόν άξέμπλεχτα μπλεγμένο αυτό πρόβλημα, με τον τρόπο πού του ύπαγορεύει ή βαθύτερη ύπόστασή του, ή σκεπτική. Μολονότι φυσιοκρατικός στις γλωσσικές του άντιλήψεις, δέν ύποτάζεται ώστόσο στην άλύγιστη νομοτέλεια των φυσιοκρατών, στά άπόλυτα δόγματά τους άντιτάζει τις έπιταγές του αισθητικού λόγου και τής συνήθειας, τής ζωής, μ' άλλα λόγια, πιστεύει, όπως και ό Πασκάλ, ότι «τά Κράτη θά χανόντανε αν συχνά δέν ύποτάζονταν οι νόμοι στην άνάγκη». Νόμοι, στην περίπτωση τούτη, είναι ό έπιστημονικός δογματισμός και άνάγκη, ή ζωή.

Την έπιταγή του αισθητικού λόγου την άναπτύσσει ξεκομμένα κ' έπίμονα στον πρόλογο των «Παρέργων» ό Ροΐδης· είναι άλλωστε ή βασική του άντίληψη για τό ύφος⁽¹⁾ άντίληψη «κλασική», και πού για τούτο σαν αίτημα ή πραγμάτωση τή συναντούμε σέ πληθος παλιούς και νεώτερους λογοτέχνες, και είναι και όλη ή γλωσσική του προβληματική, πού δέ θέλησε ή δέ μπόρεσε νά τή λύσει, και όλο ή σχεδόν όλο τό γλωσσικό αίτημά του... «Η λέξεις είναι σημάδια των πραγμάτων, και άλλο δέν ζητούμεν άπ' αυταίς, παρά νά μάς φανερώνουν τά πράγματα», έγραφε, χρόνια πριν, στά 1811, ό Χριστόπουλος. Και πολύ παλιότερα ό Μονταίνος: «Je veulx que les choses surmontent, et qu'elles remplissent de façon l' imagination de celui qui escoute, qu' il n' aye aucune souvenance des mots». Για τό Ροΐδη, «θεμελιώδης νόμος τής αισθητικής έπι-

* Συνέχεια άπ' τό προηγούμενο και τέλος.

(1) Κ. Παράσχου: «Έμμ. Ροΐδης, ή ζωή, τό Έργο, ή έποχή του», τόμ. Α' σελ. 104.

στήμης», «στοιχειώδης ὄρος πάσης καλλιτεχνίας» εἶναι «ὁ μὴ διχασμὸς τῆς ἰδέας καὶ τῶν ὀλικῶν τῆς παραστάσεως αὐτῆς μέσων». Οἱ λέξεις πρέπει νὰ *παριστάνουν* μονάχα τὰ πράγματα καὶ ὄχι νὰ κινοῦν οἱ ἴδιες τὴν προσοχή, μὲ τὴν κλίση ἢ μὲ τὸν τύπο τους, μὲ αὐτὴ ἢ ἐκείνη τὴ μορφή τους, γιατί τότε μόνο, δταν περνοῦνε ὀλότελα ἀπαρτηρητες, «ρέουν ἡσυχῇ», ἐκτελοῦν τὸν προορισμὸ τους, γίνονται ἢ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ νὰ πραγματοποιεῖ λόγος καλλιτεχνικὸς καὶ ὄχι γιὰ νὰ γραφτεῖ γυμνασμα σχολικὸ.

Πρέπει, μὲ ἄλλα λόγια, οἱ λέξεις ποὺ θὰ μεταχειριστεῖ ὁ συγγραφέας νὰ εἶναι ἀπαλλαγμένες ἀπὸ κάθε ὀλικὸ χαρακτήρα, νὰ εἶναι ἄοσμοι καὶ ἄῦλοι, σὰ νὰ ποῦμε, ὅσο γίνεται τελειότεροι ἄγωγοὶ τοῦ πάθους, τῆς σκέψης, τοῦ αἰσθήματος, χωρὶς τὴν παραμικρὴ αὐθυπαρξία καὶ αὐτοτέλεια, — πέρα ὡς πέρα παθητικοί. Στὸ αἴτημα τοῦτο, σὲ τούτῃ τῇ βασικῇ ἐπιταγῇ τοῦ αἰσθητικοῦ λόγου, ποὺ ξαφνίζεται πῶς τὴν ξαστόχησε ὁ «φιλόσοφος» νοῦς τοῦ Κοραῆ, πῶς δὲ σκέφτηκε ὅτι ἡ διόρθωση τῶν τύπων τῆς ὀμιλούμενης ποὺ πρότεινε, θὰ εἶχε ὡς ἀφευκτὸ ἀποτέλεσμα τὴ «διχοτόμηση» τῆς προσοχῆς τοῦ ἀναγνώστη ἀνάμεσα στὴν ἴδια τὴ λέξη καὶ στὸ σημαϊνόμενο, ἔκλεινε ὁ Ροῖδης, σὰ λογοτέχνης, ὅλη τὴν προβληματικὴ του, προβληματικὴ παρουσιασμένη μὲ τόσο ἀμείλικτη λογικὴ ὥστε νὰ φαίνεται ἄλυτη καὶ ποὺ πραγματικὰ ὁ ἴδιος τὴν ἄφηνε δίχως λύση. Γιατί, τέτοιες λέξεις ἄοσμες καὶ ἄῦλες, διάφανες σὰν τοὺς ἀεροῦφαντους χιτῶνες ποὺ φοροῦσαν οἱ Ρωμαῖες, ἔτσι ποὺ ν' ἀφήνουν νὰ φαίνεται καὶ νὰ μᾶς θαμπώνει ἢ γυμνὴ ὀμορφιὰ τῆς ἰδέας, δὲν ἦσαν οὔτε οἱ «ἀστεῖες» τῶν ἀρχαῖστῶν, ποὺ ζητοῦσαν ἴσα ἴσα περισσότερο παρὰ τὸ νόημα νὰ κινοῦν αὐτὲς οἱ ἴδιες τὴν προσοχή, οὔτε οἱ καθαρευουσιάνικες, οἱ μεταπλασμένες σύμφωνα μὲ τὸν τύπο τῆς δημοτικῆς, ἀλλὰ «μόνοι αἱ κοιναὶ τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ λαλουμένῃ», ἐλάχιστες δηλαδὴ, οὔτε τὸ ἓνα δέκατο τῆς γλώσσας. Τόσες ποὺ νὰ καταντᾶ ἡ γραφτὴ μας εἶδος μονόχορδο βιολί καὶ νὰ πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς Παγανίνης, γιὰ νὰ τὸ παίξει, μὴ ποὺ κ' ἐκεῖνος ἀκόμα θὰ προτιμοῦσε νὰ πάει νὰ φυτεύει λάχανα, λέει ὁ Ροῖδης, ἂν τὸν καταδίκασαν νὰ παίξει σὲ ὄλη του τὴ ζωὴ σὲ μονόχορδο δρυανό.

Ἔτσι, σ' αὐτὸ τὸν πρόλογο τῶν «Παρέργων», γραμμένον σὲ τόσο κρίσιμη στιγμή γιὰ τὸν ἀγῶνα τὸ γλωσσικὸ, ὁ Ροῖδης, μολονότι χτυποῦσε βιαιότατα τὸν ἀρχαῖσμό, μολονότι ἔλεγε ὅτι ἡ καθαρεύουσα δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ λογοτεχνικὸ δρυανὸ μας, ἀφοῦ μ' αὐτὴν τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο νὰ ἐκφραστοῦν πάθη κ' αἰσθήματα, ἢ ψυχικὴ μας ζωὴ, ποὺ μόνο ἡ ὀμιλούμενη μπορεῖ νὰ τὰ ἐκφράσει. Καὶ μολονότι ἀκόμα δέχονταν ὅτι «ἀπαρτηρητες» λέξεις μποροῦν νὰ

εἶναι μόνο οἱ λέξεις ποὺ κάθε μέρα τις μεταχειριζόμαστε γιὰ νὰ ἐκφράσουμε καὶ τις σκέψεις μας καὶ τὰ αἰσθήματά μας, «ἐν πάσῃ τῆς ψυχῆς καταστάσει» μολονότι τόνιζε ὅτι ζωὴ στὴ γλώσσα «ἐμφυσᾶ» ὄχι ἡ πέννα παρὰ μόνο τὸ στόμα, ὡστόσο ἀναγνώριζε ὅτι οἱ «διορθωτὲς» τῆς γλώσσας εἶχαν καταφέρει — καὶ αὐτὸ ἦταν τὸ μόνο τους κατόρθωμα, πόσο οἰκτρό! — νὰ ἀτιμάσουν καὶ νὰ κάνουν ἄχρηστο, στὸ γραφτὸ λόγο, τὸν πλοῦτο τῆς ὀμιλούμενης, νὰ βάλουν στὶς περισσότερες ἀπὸ τις λέξεις τῆς ὀμιλούμενης, «τὸ στίγμα τοῦ χυδαῖσμοῦ», «τὸ ἐλκῦον ἐπ' αὐτοῦ τὴν προσοχὴν καὶ καθιστῶν αὐτὰς ἀχρήστους ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ», «οὐχὶ ὡς χυδαίας ἀλλ' ὡς στερηθείσας τὸ προσὸν τοῦ ἀχρόου καὶ ἀπαρτηρητῆτος». Στίγμα ἄδικο, ὀμοιο μ' ἐκεῖνο ποὺ θάβαζε μωρὸς ἢ ἀσυνείδητος δικαστῆς σὲ ἄνθρωπο ὀλοφάνερα ἄθῳ, βαθὺ ὡστόσο, τέτοιο ποὺ θὰ ἦτανε μάταιο νὰ ἐλπίζει κανεὶς ὅτι, σὰν ὄλα τοῦ εἶδους αὐτοῦ τὰ στίγματα, θὰ μποροῦσε, ἢ μὲ τὴ συνήθεια ἢ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, τουλάχιστον νὰ λιγοστεύει.

Αὐτὸ τὸ στίγμα τοῦ χυδαῖσμοῦ, ποὺ ἔκαναν ὄλο καὶ πιὸ ἄφθονη χρῆση του οἱ ἀρχαῖστες, διώχνοντας ἀπὸ τὸ γραφτὸ λόγο, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς χυδαιότητος, κάθε τι ποὺ δὲν ἦτανε ἀνυπόφορα σχολαστικὸ, ἀντικατασταίνοντας κάθε μέρα μέλη τῆς γλώσσας ζωντανὰ μὲ βρωμερὰ ἀττικὰ ψοφίμια, δὲν ἦτανε τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ μεγάλωμα τοῦ χάσματος ποὺ χώριζε ὀμιλούμενη καὶ γραφτὴ, τὸ μεγάλωμα τῆς δυσκολίας ποὺ θάχαν οἱ λέξεις τῆς ὀμιλούμενης, ἐξορισμένες γιὰ καιρὸ ἀπὸ τὸ γραφτὸ, νὰ ξαναγυρῶσουν καὶ νὰ «ρέουν ἡσυχῇ», χωρὶς νὰ ξαφνίζουσε δυσάρεστα τὸ μάτι, ἦτανε, μὲ ἄλλα λόγια, ἡ βασικὴ παμπάλαιη, ἡ ἀγία-τρευτὴ ἀρρώστια ὄχι μονάχα τοῦ γραφτοῦ λόγου μας ἀλλὰ γενικὰ τοῦ ἐκφραστικοῦ μας ὀργάνου, — ἡ διγλωσσία. Σὰν τοὺς βαρύτερα ὑπεύθυνους τῆς φοβερῆς αὐτῆς ἀρρώστιας, πραγματικῆς «ἐθνικῆς συμφορᾶς», μάχεται τοὺς ἀττικιστὲς ὁ Ροῖδης, καὶ θὰ ἐξακολουθήσει αὐτοὺς κυρίως νὰ χτυπᾶ καὶ νὰ γυρεύει ἀπὸ τὸ κακὸ ποὺ αὐτοὶ ἔκαναν νὰ γιαιτρέψει τὴ γλώσσα, καὶ στὴ μελέτη του γιὰ τὸ «Ταξίδι» καὶ ἀκόμα περισσότερο, στὰ «Εἶδῳλα». Αὐτοὶ, μὲ τὰ διάφορα «τέρατα» ποὺ ἔμπαζαν κάθε μέρα στὸ γραφτὸ λόγο, χωρὶς τὴν ἐλάχιστη ἀνάγκη, χωρὶς τὸ παραμικρὸ γιὰ τὴν ἔκφραση κέρδος, ἀπὸ ἀπλὸ ἔρωτα πλατωνικὸ πρὸς τὴν ἀηδία, αὐτοὶ, μὲ τὴν «αἰσχίστη κοπρολογία» τους, μὲ τὰ «ἄψ ἀναχάζομαι» καὶ τὰ «σὺν ταῖς συζύγοις καὶ θυγατράσιν», μὲ τοὺς μονολεχτικὸς μέλλοντες, τοὺς μέσους ἀόριστους, τὰ εἰς -μι ρήματα, τις περιττοσύλλαβες δοτικῆς, «καὶ τὰ ἄλλα βδελύγματα, τὰ ὀποῖα ἀνέχεται μὲν ὁ χάρτης, ἀλλὰ σικχαίνεται καὶ ἀποπτύει παντὸς Ἕλληνας τὸ στόμα», ἔκαναν ὀριστικὸ τὸ διαζύγιο ἀνάμεσα στὴ

γραφτή και στην όμιλούμενη, έπνιξαν δηλαδή, έκτός από τ' άλλα κακά, στα σπάργανα και έθαψαν κάτω από ασάλευτη πλάκα, την οποιαδήποτε νεοελληνική φιλολογία, που μόνη έλπίδα για ένα καλύτερο μέλλον έχει τό φίλιωμα λαλούμενης και γραφτής.

Στόν Πρόλογο των «Παρέργων» ο Ροΐδης προσπαθούσε να δείξει τό κακό της διγλωσσίας, δηλ. στην ούσία, της άγλωσσίας, από τή λογοτεχνική άποψη κυρίως. Τήν τόσο βίαη όμως και σαν άπελπισμένη διάγνωσή του δέν τήν άφηνε χωρίς έλπίδα γιατρείας. «Τί κατά τήν ήμετέραν γνώμη, σημείωνε, έπρεπε να γίνη, και τί και σήμερα δύναται να γίνη, ταύτα πιθανόν να έκθέσωμεν έν προσεχεί ήμων πραγματεία». Έννοούσε τά «Ειδώλα», που δέν αποκλείεται να τά είχε κιόλας άρχίσει όταν έγραφε τόν πρόλογο του στα «Παρέργα», και που, πάντως, μετά τό «Ταξίδι», στα 1889-1890, στις μεγάλες τουλάχιστον γραμμές, θά τάχε τελειώσει. Στα 1886 κυκλοφορούσαν τά «Essais de grammaire historique néogrecque» του Ψυχάρη. Βιβλίο σημαντικό, σαν προανάκρουσμα του «Ταξιδιού» γιατί, έκτός από τήν ιστορική γραμματική θεωρία, ο Ψυχάρης έκανε, στο βιβλίο αυτό, τήν κριτική του καθαρισμού και διατύπωνε, όχι όμως με τήν όρμη και τή ζέση που θά τό κάνει στο «Ταξίδι», και προπαντός όχι έμπρακτα, με λόγο έλληνικό, γραμμένον πέρα πέρα πάνω στον τύπο της όμιλούμενης, πρώτη φορά, τό γλωσσικό του πιστεύω.

Και άκριβώς, με τις λύσεις και τις άπόψεις του, και με τόν ίδιο του τό γραφτό λόγο, ο Ψυχάρης θά γίνει για τό Ροΐδη, από δω και στο έξής, ή πιο ζωντανή σύνθεση όλης της γλωσσικής προβληματικής του. Αύτός ο άνθρωπος, λογοτέχνης μαζί κ' έπιστήμονας, τόσο τολμηρός, ίσως πάρα πολύ τολμηρός, όχι ώστόσο περισσότερο, λιγότερο Ισα-Ισα παρ' όσο ο Κωσταντάς, ο Βηλαράς, ο Χριστόπουλος, ο Σολωμός, που ζητούσε να ξεμπλέξει ένα τόσο μπλεγμένο και παμπάλαιο ζήτημα μονομιΐας, όπως ο 'Αλέξαντρος τό γόρδιο δεσμό, που πάσκιζε, σε ό,τι έγραφε, να εφαρμόζει πιστά τήν όρμήνεια του Κωσταντά «ούτω λαλείν, ούτω και γράφειν» και τόν αύστηρό γραμματικό κανόνα του Βηλαρά, βρίσκονταν τάχα στο σωστό δρόμο; Η λύση που πρότεινε, μόνη όρθή, αφού ή ανάμιχτη γλώσσα ήτανε ή κατάρα μας, και αφού τέτοιες «μίξεις», περισσότερο από κάθε άλλη γλώσσα δέν τις δέχονται τά έλληνικά, άρχαία και νέα, ή ύποταγή στον κανόνα της όμιλούμενης, κανόνα και της γραφτής, όλων των στοιχείων της γλώσσας, ήτανε τόσο άπλή όσο τήν παρουσίαζε ο Ψυχάρης, και θεωρητικά αλλά έμπρακτα ιδίως, δέν ήτανε «δυσχερέστατη» Ισα-Ισα; Οι λέξεις της καθαρεύουσας, όλες σχεδόν δηλαδή οι άφηρημένες, οι μισές της γλώσσας, μεταπλασμένες κατά τόν τύπο της δημοτικής, δε θά ξάφνιζαν δυσάρεστα τό μάτι

(μά και τ' αύτί), δε θά σκόνταφταν, ύστερα από τόσα χρόνια καθαρεύουσας, στο «θεμελιώδη πάσης καλλιτεχνίας νόμο», μένοντας όχι άπλοι άγωγοί της ιδέας, όσο γίνεται παθητικότεροι, παρά από μόνες τους τραβώντας τήν προσοχή;

Αυτά τά γύριζε και τά ξαναγύριζε στο νοϋ του ο Ροΐδης και πριν από τό «Ταξίδι», τάνιωσε όμως άκόμα πιο έντονα, όταν διάβασε τό «Ταξίδι». Τώρα, όρμητικότερα παρά πριν και μένοντας περισσότερο δίχως άπάντηση, ξεπηδούσαν μέσα του τά ρωτήματα. Αύτή ή «άμιγής» δημοτική, που ο Χατζηδάκης λογάριάζε ότι θά μπορούσαμε να τή γράψουμε «διαμιΐας» σ' ένα μακρυνό μέλλον, αφού πρώτα τή μελετούσαμε «έπιμελέστατα» και τή γνωρίζαμε και που ο Ψυχάρης τήν έγραφε «διαμιΐας» τώρα κιόλα, και τήν έδινε σαν πρότυπο, γραμματικό, συνταχτικό, φωνητικό, μορφολογικό, άπαλλαγμένο από ιδιωτισμούς, γραφτού λόγου, τώρα κιόλα, γιατί έπρεπε να γίνει μιΐ άρχή, γιατί ή γλώσσα που σήμερα μας σταματούσε, αύριο πια δε θά μας σταματούσε, και γιατί δίχως τήν πράξη δε θά μαθαίναμε ποιός είναι ο δρόμος ο σωστός. Αύτή ή γλώσσα, κανένας δε μπορούσε να τ' άρνηθεί, ήτανε βέβαια μιΐ, άρμοζε πιστά τόν κανόνα της πάνω στον κανόνα της όμιλούμενης, όπως σε κάθε γλώσσα πρέπει να γίνεται, ήτανε όμως όμοια και με τή γλώσσα που γύρευε πάνω στον τύπο της να πλαστεϊ, μ' εκείνη που μιλούν σήμερα οι Έλληνες; Γράφοντας τή γλώσσα του «Ταξιδιού», θά γράφαμε άκριβώς όπως μιλούμε, ή μήπως θά μεταχειριζόμαστε γλώσσα δημοτικότερη από τήν όμιλούμενη; Είπε ποτέ κανένας Έλληνας σήμερα, σε πόλη ή σε χωριό, σε βουνό ή ακρογιάλι, λάττωμα, πιμονή, άπρόσεχα, διαμαρτυριούμαι, μέλλο, νεανήσια, παρούμενα, Όρφές, τό γαλάζι τούρανοϋ, δυνάμες, μελαχολία, περιεχάμενα (κατά τά λεγόμενα), Παρθενός; Και θά μπορούσε να πεί και πολλές άλλες λέξεις και τύπους και φθόγγους, που συναντούσε κάθε τόσο στο «Ταξίδι» ο Ροΐδης; Μά και αύτή ή άπόλυτη συμμόρφωση με τόν «κανόνα», θεωρητικά ίσως όρθή, αν και, θά σκέφτονταν ο Ροΐδης, ποιά γλώσσα είχε και έχει άπόλυτη όμοιογένεια, δέν έδινε στη γλώσσα κάτι τό κρύο, τό τεχνητό, κάνοντάς τήν να μοιάζει με χημικό παρασκεύασμα και όχι με σώμα ζωντανό, άδιάκοπα κινούμενο και μεταμορφωνόμενο; Δέν έδινε και σ' αύτή τή γραμμένη δημοτική, εκείνη τήν «άηδη όρθότητα», για τήν όποιαν καμάρωναν τόσο οι Άττικιστές, και δέν τήν έκανε άσυμβίβαστη με τήν καλαισθησία; Μά και κάτι άλλο άκόμα σε κάθε άγώνα, ο άρχηγός, έκτός από τό σωστό, δέν πρέπει να σκέπτεται και τό σκόπιμο, και δε μπορούσε, για να μην ξαφνίζεται τό μάτι, για να μην παραβλέπεται ο θεμελιώδης της αισθητικής νόμος, να κάνει μερικές

παραχωρήσεις ὁ Ψυχάρης, τουλάχιστον στὴν ὀρθογραφία καὶ ποὺ δὲ θὰ προξενούσαν τὴν παραμικρότερη ζημιὰ;

Στὴ μελέτη του γιὰ τὸ «Ταξίδι», καὶ ἀκόμα περισσότερο, στὰ «Εἶδωλα», μὴν ξεχνώντας καὶ τὸ αἰσθητικὸ αἶτημα τοῦ πρόλογου τῶν «Παρέργων», αἶτημα βασικότατο, ποὺ περισσότερο ἴσως ἀπὸ κάθε τι ἄλλο μᾶς ἐξηγεῖ τοὺς ἐνδοιασμοὺς καὶ τὴν τελειωτικὴ ἀποψὴ του πάνω στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, μᾶς δίνει ὁ Ροῖδης, μαζί με τὶς κεντρικὲς του ἰδέες, καὶ ὅλη τὴν ἀμφιταλάντευση, ὅλες τὶς ἀποχρώσεις, ὅλους τοὺς ἐλιγμοὺς τοῦ στοχασμοῦ του, ὅλο τὸ μέτρο τοῦ θάρρους του σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ γλωσ-

σικὸ ζήτημα, ὅλη τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του. Ἴδιοσυγκρασία σκεπτικοῦ, ποὺ ξέρεῖ ὅτι σωστὴ κάπως κρίση γιὰ ἓνα ζήτημα δὲ μπορούμε νὰ σχηματίσουμε ἂν δὲν τὸ κυττάξουμε καὶ τὸ ξανακυττάξουμε ἀπ' ὅλες τοὺς μεριές, ἂν δὲν ἔχουμε διαρκῶς μπρὸς στὰ μάτια μας τὴ γενικὴ του θωριά, καὶ ποὺ ἡ μοίρα του, ὅπως καὶ πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια, τὸν βάζει πάλι καὶ τώρα ἀντιμέτωπο, μ' ἓνα δογματικὸ, ἀλύγιστον ὄσο καὶ ὁ Βλάχος, καὶ ποὺ φιλοδοξώντας νὰ γίνῃ σχολάρχος, τονίζει ἀκόμα πῶς πολὺ—καὶ πῶς κοφτὰ καὶ πῶς φανταχτερά—τὸ δογματισμὸ του.

ΚΛΕΩΝ ΠΑΡΑΣΧΟΣ

ΨΙΘΟΥΡΟΙ

Ἔσθ' ἀκόμη...

— Εἶδωλο ἀξεδώριστο στῶν ματιῶν σου τὸ φῶς
ἢ μορφὴ μου φωτίζει.

Ἔσθ' ἀκόμη...

— Φωτιὰ ἀμετουσίωτη στῶν ἀρμῶν σου τὴ γλύκα
ἢ θωριά μου ἀγγίζει.

Ἔσθ' ἀκόμη...

— Θέλητρο ἀξεδιάλυτο στῆς ψυχῆς σου τὶς αὔρες
ἢ πνοή μου ἀνθίζει.

Ἔσθ' ἀκόμη...

— Ἐρώτημα ἀνέγγιχτο στὸ περιγιάλι τῆς σκέψης σου
τὸ πέρασμά μου φτερουγίζει.

Ἔσθ' ἀκόμη...

— Σκλάβε κι ἀφέντη τῆς Κίρκης μου ψυχῆς,
ἢ λησμονιὰ δὲ σὲ δροσίζει.

ΜΕΛΠΑ ΤΖΑΝΝΗ

